

Галина ХИМАН,

orcid.org/0000-0002-6530-7367

аспірантка кафедри технологічної і професійної освіти

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

(Глухів, Сумська область, Україна) *halynakhyman2020@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті проаналізовано особливості використання арттерапевтичних засобів у процесі підготовки майбутніх психологів; з'ясовано сутність арттерапевтичного потенціалу в самовираженні та творчому розвитку особистості; розкрито значення арттерапевтичного методу як засобу психолого-педагогічної допомоги здобувачам освіти у виявленні особистісно-ціннісного ставлення до світу; узагальнено існуючий вітчизняний та міжнародний теоретико-практичний досвід використання арттерапевтичних засобів як екологічного, гуманістично-орієнтованого напрямку психологічного супроводу особистості.

У професійній освіті, повсякденному житті сьогодні поціновується вміння людини спрямовувати свою здатність до самоаналізу й критичної оцінки в русло активної діяльності. Актуальними нині є такі якості особистості, як відповідальність, цілеспрямованість, лідерство, стресостійкість / життєстійкість, працездатність, комунікабельність, ініціативність, віра в успіх, самовдосконалення. Йдеться про фахівця, який добре орієнтується в різноманітних педагогічних технологіях, уміє виробляти власну стратегію професійних дій, здатний обстоювати особисту думку, готовий до активної інноваційної педагогічної діяльності та творчого зростання. Професійна діяльність психологів покликана виявляти природні задатки та здібності дітей, забезпечувати умови для розвитку творчого потенціалу особистості, спонукати до самовираження та самореалізації в художньо-творчій діяльності.

Уміння психолога впроваджувати в освітній процес арттерапевтичні технології, використовувати засоби й прийоми арттерапевтичного потенціалу мистецтва здатні суттєво оновити зміст його психолого-педагогічної діяльності. Методи арттерапевтичного впливу засобами мистецтва забезпечать фахівцю можливість безпосередньо впливати на емоційно-чуттєву сферу особистості, виявляти її особистісно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності, формувати модель поведінки, потребу в самопізнанні та самовизначенні, актуалізувати приховані ресурсні можливості в складних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: арттерапевтичні засоби, психотерапія, психолого-педагогічні знання, мистецтво, майбутні психологи, арттерапія.

Halyna KHYMAN,

orcid.org/0000-0002-6530-7367

Post-graduate Student at the Technological and Professional Education Department

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

(Hlukhiv, Sumy region, Ukraine) *halynakhyman2020@gmail.com*

USING ART THERAPEUTIC MEANS IN TRAINING INTENDING PSYCHOLOGISTS

The article analyzes the general characteristics of using art therapy means in training intending psychologists. It highlights the essence of art's therapeutic potential in an individual's self-expression and creative development. The article reveals the significance of the art therapy method as a means of psychological and pedagogical assistance to students in identifying a personal and valuable attitude toward the world. It is summarised the Ukrainian and international theoretical and practical experience of using art therapy as an ecological, humanistic-oriented direction of psychological support of a personality.

Nowadays the skill to direct a person's abilities to self-analysis and critical evaluation into active work is valuable both in professional education and everyday life. The following personal qualities as responsibility, dedication, leadership, stress resistance/resilience, efficiency, sociability, initiative, belief in success, and self-improvement are quite relevant today. The specialist should be well-versed in various pedagogical technologies, able to develop their own strategy of professional actions, able to defend their personal opinion, and ready for active innovative pedagogical activity and creative growth. The psychologists' professional activity is designed to reveal pupils' natural inclinations and abilities, to provide conditions for developing an individual's creative potential, and to encourage self-expression and self-realisation in artistic and creative activities.

The psychologist's skill to introduce art therapy technologies into the educational process, and to use the means and techniques of art therapeutic potential of art can significantly update the content of the psychological and pedagogical

activity. Methods of art therapeutic influence by means of art can provide the specialist with the opportunity to directly influence the emotional and sensual sphere of the individual, to reveal the personal and value attitude to the surrounding reality, to form a model of behaviour, the need for self-knowledge and self-determination, to actualise hidden resource opportunities in difficult life situations.

Key words: *an art therapeutic means, psychotherapy, psychological and pedagogical knowledge, art, intending psychologists, art therapy.*

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес і стрімкий розвиток поінформованості суспільства вносять істотні корективи в цінності, методи роботи та структуру нашого повсякденного життя. У професійній освіті, повсякденному житті сьогодні поціновується вміння людини спрямовувати свою здатність до самоаналізу й критичної оцінки в русло активної діяльності. Актуальними нині є такі якості особистості, як відповідальність, цілеспрямованість, лідерство, стресостійкість / життєстійкість, працездатність, комунікабельність, ініціативність, віра в успіх, самовдосконалення. Йдеться про фахівця, який добре орієнтується в різноманітних педагогічних технологіях, уміє виробляти власну стратегію професійних дій, здатний обстоювати особисту думку, готовий до активної інноваційної педагогічної діяльності та творчого зростання. Підготовка майбутніх психологів принципово нового формату регламентована Законом України «Про вищу освіту» (2014), Концепцією «Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи» (2016), Законом України «Про освіту» (2017), Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки (2020) тощо, які акцентують на необхідності вдосконалення процесу підготовки означених фахівців, розширення спектру їхньої професійної компетентності, унікальною складовою якої є арттерапевтична.

У центрі уваги Нової української школи – особистість учня з неповторними можливостями та багатством внутрішнього світу, у розкритті яких вагома роль належить мистецтву. Професійна діяльність психологів покликана виявляти природні задатки та здібності дітей, забезпечувати умови для розвитку творчого потенціалу особистості, спонукати до самовираження та самореалізації в художньо-творчій діяльності.

Уміння психолога впроваджувати в освітній процес арттерапевтичні технології, використовувати засоби й прийоми арттерапевтичного потенціалу мистецтва здатні суттєво оновити зміст його психолого-педагогічної діяльності. Методи арттерапевтичного впливу засобами мистецтва забезпечать фахівцю можливість безпосередньо впливати на емоційно-чуттєву сферу особистості,

виявляти її особистісно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності, формувати модель поведінки, потребу в самопізнанні та самовизначенні, актуалізувати приховані ресурсні можливості в складних життєвих ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні наукові дослідження репрезентують різні напрями вивчення психотерапевтичної науки: ізотерапія, музикотерапія, звукотерапія, казкотерапія, естетотерапія тощо. Проте однією з найбільш вагомих у психолого-педагогічному контексті є арттерапія як потужний чинник емоційно-чуттєвого впливу на особистість, звукового та зорового сприймання, інтелектуального розвитку, а також як засіб дії на психіку людини, її емоційно-чуттєвий стан. Науковці та психологи сьогодення вважають арттерапію одним із найефективніших засобів корекційно-розвивальної педагогіки (І. Мамайчук, Г. Побережна та ін.). Серед наукових публікацій, дотичних до проблеми використання арттерапевтичного потенціалу мистецтва, варто відзначити дослідження В. Білан, І. Лисенкової, О. Наконечної та ін. Арттерапевтичні можливості видів мистецтва в соціальній сфері висвітлили Н. Клименюк, І. П'ятницька-Позднякова, О. Сорока; праці І. Дмитрієвої, У. Дутчак, І. Кузави, Л. Куненко, З. Ленів, І. Лисенкової, О. Наконечної, О. Філь, І. Чернухи стосуються впливу психокорекційного та психотерапевтичного потенціалу мистецтва й художньо-творчої діяльності на гармонійний розвиток дитини; проблему взаємозв'язків емоцій та творчості розглядала О. Брюховецька; окремі аспекти використання арттерапевтичних методик в освіті студіювали У. Дутчак, О. Олексюк, О. Оленів, О. Рудницька, О. Сорока.

Зауважимо, що проблему застосування арттерапевтичних засобів у психолого-педагогічному процесі вивчено недостатньо. Праці згаданих дослідників, наукові розвідки в галузі арттерапевтичного знання стають підґрунтям для здійснення наукового пошуку шляхів, форм та методів використання арттерапії в освітньому процесі закладів загальної середньої та вищої освіти, слугують базою для науково-теоретичного вивчення арттерапевтичного потенціалу мистецтва та практичного впровадження його в професійну діяльність психологів.

Мета статті. Проаналізувати особливості використання арттерапевтичних засобів, необхідних психолого-педагогічних знань, умінь і навичок в аспекті застосування арттерапевтичного потенціалу мистецтва для розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво є своєрідним регулятивним інструментом впливу на особистість, її психічну сферу, життєдіяльність та світосприйняття. У галузі педагогічних знань і технологій дедалі вагомішим стає вплив мистецтва на формування уявлень особистості про світ, його культуру, духовність та соціальний досвід. Актуальною проблемою сучасних досліджень є вивчення впливу мистецтва на психологічний стан людини, її емоційно-чутливу сферу та життєдіяльність. Мистецтво як різновид духовного освоєння дійсності об'єднує всі види художньої творчості, володіє здатністю споглядати, відображати, відтворювати навколишню дійсність у художніх образах. Роль мистецтва у творчому розвитку особистості завжди вважалася провідною, а вивчення мистецтв позиціонувалось як один із пріоритетних напрямів освіти.

Ретроспективний аналіз розвитку мистецької освіти в історичному вимірі, здійснений О. Щолоковою, засвідчує звернення античних філософів до мистецтва як засобу емоційного впливу на людину (Піфагор, Платон, Арістотель). Зокрема, прихильники Піфагора вважали, що музика душевно оздоровлює та очищає людину; ідеєю естетики Платона стала єдність прекрасного, доброго і розумного; Арістотель убачав у мистецтві відображення світової гармонії як джерела естетичного задоволення. Педагогіка епохи Відродження наповнила оновленим змістом античну ідею гармонійного розвитку особистості засобами мистецтва. Найвищим взірцем епохи став ідеал *homo universal* – цілісна, гармонійно розвинута особистість, яка своєю діяльністю не просто задовольняє власні інтереси, а творить світ, красу, творить саму себе (Ягупов, 2007: 17).

Такий світогляд, де значення надавалося не тільки моральному, а й естетичному вихованню учнів, знайшов своє відображення в трактатах відомих на той час педагогів, зокрема в працях Паоло В'єрджерно «Про благородні заняття і мораль юнацтва», Маттео Веджіо «Про виховання дітей та їхні гарні вчинки», Леонардо Бруні «Про настанови для молодих людей». Відомий італійський філософ і педагог Вітторіно да Фельтре створив школу «Дім радості», де вивчали літературу, музику, живопис, а залучення учнів до творчої діяльності, виконання ними творчих робіт вважалося головним засобом інтелектуального розвитку (Щолокова, 2009).

У словнику-довіднику за загальною редакцією Т. Алексеєнко зауважено, що арттерапія – метод терапевтичного впливу засобами образотворчого мистецтва; один із видів корекційної та психокорекційної діяльності, який вирізняється залученням людини до процесу творення й обговорення видів мистецтва або до артистичної, творчої діяльності, що стимулює її самовираження, зняття блокувальних факторів, комплексів (Морозов, 2000: 35).

В енциклопедії освіти арттерапія представлена як «лікувально-профілактична й корекційна діяльність із використанням мистецтва; компонент психотерапії, складний синтез галузей наукових знань – педагогіки, психології, мистецтва, медицини, ергономіки» (Кремень, 2008:29).

Отже, аналіз наукових джерел довів, що існують різні погляди на визначення терміна «арттерапія». Її вважають методом зцілення фізичних, розумових і духовних недуг, її мета полягає в досягненні єдності душі та тіла, набутті гармонії між зовнішнім і внутрішнім світосприйняттям, цілісності й комфорту свого «Я».

Вагомими в теорії наукового вивчення арттерапії як способу духовно-практичного освоєння світу та можливостей арттерапевтичного впливу мистецтва на людину, як засобу соціально-педагогічної підтримки дітей з особливими потребами є наукові дослідження І. Лисенкової, у яких вона узагальнила різні підходи до тлумачення сутності арттерапії за допомогою довідкових джерел. Зокрема, учена наводить досить точне її визначення, що міститься в документі Британської асоціації арттерапевтів і зводиться до розуміння безпосереднього зв'язку арттерапії зі створенням візуальних образів, взаємодії між автором художньої роботи, самою художньою роботою і психотерапевтом, який глибоко розуміє особливості образотворчого процесу, володіє професійними навичками невербальної, символічної комунікації й прагне створювати для клієнта атмосферу комфорту, відчуття захищеності в ситуаціях сильних переживань (Щолокова, 2009: 13).

Узагальнюючи наукові напрацювання в галузі арттерапевтичного знання, констатуємо, що метод арттерапевтичного впливу мистецтва можна вважати універсальним для відновлення фізичного здоров'я, підтримки психологічного комфорту та актуальним у вирішенні проблем соціальної адаптації, розвитку природних здібностей і творчого потенціалу особистості.

Із початком ХХІ століття в українській науці зросла увага до дослідження феномену арттерапії та використання її можливостей у психолого-педагогічній роботі з дітьми. Застосування засобів арттерапії дає змогу психологу неформально

реалізувати процес інтеграції наукових і практичних знань із різних шкільних дисциплін. Це зменшує навчальне перевантаження дітей, сприяє оволодінню механізмами самопізнання, самовираження, самоосвіти, самовиховання, самовизначення. У світовій практиці в галузі освіти та медицини нині широко застосовують такий підхід, як психотерапія мистецтвом.

Згідно з міжнародною класифікацією («Европейське Союзництво для Арттерапії в Освіті» (European Consortium for Arts Therapies Education)) психотерапія мистецтвом представлена чотирма напрямками: арттерапія (психотерапія за допомогою образотворчої діяльності); драматерапія (психотерапія за допомогою сценічної гри); танцювально-рухова терапія (психотерапія за допомогою руху й танцю); музична терапія (психотерапія за допомогою музики та звуків) (01.03.2023).

Уперше термін «арттерапія» з'явився в обігу англослов'янського суспільства близько 40-х років ХХ століття завдяки Адріану Хіллу. Новатори арттерапії керувалися ідеєю З. Фрейда про те, що внутрішнє «Я» особистості виявляється візуально, коли вона спонтанно щось створює. Нині арттерапія передбачає лікувальне застосування образотворчої діяльності клієнта, взаємодію між автором художньої роботи, власне роботою й фахівцем. Центральна фігура в арттерапевтичному процесі – не пацієнт, а респондент або реципієнт, тобто особистість, яка прагне до саморозвитку й розширення діапазону своїх можливостей. Психоаналіз від початку своєї появи став звертатися до аналізу образотворчої діяльності. Спонтанна образотворча діяльність здатна виражати неусвідомлене психічне життя. Образотворча діяльність – індивідуальний вид сублімації, що виникає тоді, коли інстинктивний імпульс змінюється на художньо-образне уявлення (Проколієнко, 2003: 54).

Отже, арттерапія – оригінальна форма терапії творчості, пов'язана з візуальним мистецтвом (живописом, графікою, фотографією, скульптурою), а також з іншими формами творчої діяльності.

На нашу думку, нині міждисциплінарна природа арттерапії – найбільш актуальна риса, якій потрібно надавати організаційного значення в ході створення нових і ревізії вже наявних арттерапевтичних методик. Позитивним вважаємо зміщення фокусу з перерахування напрямів або окремих модальностей у бік констатації множинності й рівнозначності теоретичних основ арттерапії.

У психології обґрунтовано численну кількість різноманітних науково-дослідницьких напрямів арттерапії, методик і практичних прийомів, що відрізняються формами впливу, тривалістю, спрямованістю й багатьма іншими характеристиками.

Міждисциплінарний аналіз психофізіологічних, психологічних, соціокультурних аспектів впливу на людину дав змогу виявити педагогічні завдання, виконання яких в освітньому процесі може супроводжуватися залученням потенціалу мистецтва.

Засоби мистецтва здатні забезпечувати сприятливі умови для індивідуально-особистісного сприйняття й ціннісного осмислення змісту навчання та виховання, а також для гуманітаризації освітнього процесу, оскільки слугують:

- джерелом суб'єктивованого «проживання» навчально-виховних ситуацій, що сприяють виявленню в них особистісних смислів;
- своєрідним додатковим «голосом» у навчальному діалозі, що розповідає про суб'єктивні стани, тонкі нюанси емоційного руху, душевні переживання людини;
- ресурсом автентичної інформації, який допомагає створити емоційний або історико-культурний контекст навчального матеріалу, забезпечити «перекличку» часів;
- стимулом для збагачення емоційних станів, розвитку характерів, людських індивідуальностей;
- ресурсом для самовираження, самопізнання, ціннісно-сислового збагачення Я-концепції (Гриневич, 2016: 55).

Мистецтво, комплексно охоплюючи когнітивну, емоційну, поведінкову сфери особистості, раціональні та інтуїтивні, свідомі й несвідомі аспекти психіки людини, дає змогу виконувати велику кількість педагогічних завдань паралельно, забезпечуючи цілісне залучення учасників до освітнього процесу. В арттерапії традиційні теорії й техніки психотерапії взаємодіють із процесом творчості, що породжують емоції (02.03.2023: 84).

Дослідники зараховують до терапії творчості й терапію творчого спілкування з мистецтвом, терапію творчого колекціонування, які мають психотерапевтичне та психопрофілактичне значення.

Аналіз наукових досліджень, дотичних до вивчення досвіду використання арттерапевтичних технологій за кордоном, переконує, що арттерапія за останні століття набула поширення в медичній, психологічній, педагогічній практиці. Зокрема, серед основних здобутків науковців варто назвати теоретичне обґрунтування особливостей використання арттерапії в системі лікувально-реабілітаційних заходів для роботи з дітьми, які мають функціональні обмеження, як засобу самореалізації особистості та чинника, що сприяє соціалізації дитини.

Попри наукові напрацювання щодо використання арттерапії в практиці роботи спеціалізованих закладів, досліджуваний феномен потребує теоретичного розроблення для використання

в закладах загальної середньої освіти. На сьогодні також бракує обґрунтування науково-теоретичних засад методичної підготовки студентів закладів вищої освіти до впровадження арттерапії в практичну діяльність.

Посилений інтерес до застосування арттерапії в професійній підготовці демонструє численна кількість сучасних учених (Л. Злочевська, О. Отич, Т. Руденька).

У науково-педагогічній інтерпретації арттерапія представлена насамперед як прояв емоційних почуттів та психологічного здоров'я особистості, засоби художньої діяльності (Л. Брусиловський, О. Дьюхерст-Меддок, А. Сизова). І. Зязюн убачає в арттерапії «динамічну систему взаємодії між учнем (дитиною, студентом, дорослим), продуктом його художньої творчої діяльності й педагогом (арттерапевтом) у так званому «фасилітаційному» (від фр. *faciliter* – полегшувати) арттерапевтичному просторі для реалізації найважливіших функцій освіти: психотерапевтичної, корекційної, діагностичної, розвивальної, виховної, психопрофілактичної, реабілітаційної та ін.» (Зязюн, 2000). При цьому комунікація студента й викладача опосередкована арттерапією (малюнком, імпровізаційною історією чи казкою, танцем).

Арттерапія через створення художнього продукту дає людині змогу відчути себе творцем, сприяє підвищенню особистісної самооцінки, навчає звільнятися від стереотипів, негативних емоцій та думок, розкриває внутрішній потенціал, активізує життєві сили. Для професійної діяльності психологів, учителів важливими є сформовані на достатньому рівні вміння моделювати способи розв'язання складних життєвих ситуацій, екстраполювати їх на реальність, застосовувати нові соціальні навички для налагодження професійних взаємин.

Застосування арттерапії у творчому середовищі ЗВО сприяє створенню умов для активізації творчих виявів в освітньому процесі, для організації конструктивної суб'єкт-об'єктної й суб'єкт-суб'єктної комунікації, що підвищить рівень готовності до майбутньої професійної діяльності.

У студентів разом із психологічною підтримкою формуються здатності до пошукової роботи, що позитивно впливає на вдосконалення професійних знань.

Отже, основна мета арттерапії – оптимізація зв'язків у системі «людина – людина», «людина – група», «людина – світ». Взаємозв'язок мистецтва (арт), терапії та педагогічної діяльності простежується завдяки спільній кінцевій меті – допомогти особистості долати повсякденні життєві потреби (спілкування, вияв емоцій), застосо-

вуючи структурування (аналіз), перетворення повсякденних поведінкових і діяльнісних моделей, корегувати їх за необхідності. Мистецтво, з одного боку, слугує джерелом нових позитивних переживань особистості, породжує креативні потреби, способи їх задоволення в певному вигляді, з іншого – є засобом реалізації психолого-педагогічних технологій (арттерапевтичних). Особливістю професійних знань майбутнього психолога є їх комплексний характер.

Метод арттерапії можна використовувати для розвитку командної поведінки та групової згуртованості, він може допомогти особистості висловити те, для чого в неї бракує слів, або те, що вона не може озвучити. І це приносить задоволення.

Використання арттерапевтичної технології дозволить досягти внутрішньої особистісної гармонії, розвитку глибинної впевненості в собі, підвищить гнучкість мислення і сприйняття, покращить самопочуття і стан здоров'я, що, у свою чергу, створить комфортні психолого-педагогічні умови навчання, забезпечить ефективність розвитку всебічної гармонійної особистості. Арттерапевтичні методи та підходи в професійній діяльності психолога, серед яких музикотерапія, вокалотерапія, звукотерапія, казкотерапія, ізотерапія, танцювально-пластична, ритмічно-рухова та інші, вирішують коло таких проблем соціально-педагогічного напрямку, як втрата ціннісних орієнтацій, деформація відносин у суспільстві та родині, духовна деградація, несприятливий соціальний досвід. Унікальним методом розв'язання зазначених проблем є метод арттерапії, використання якого дає можливість безпосередньо впливати на емоційно-чуттєву сферу особистості, змінювати моделі поведінки, актуалізувати приховані ресурсні можливості в складних життєвих ситуаціях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, застосування арттерапевтичних засобів у процесі професійної підготовки та супроводу професійного становлення фахівців дозволяє студентам здійснювати рефлексію свого руху в освоєнні професії, аналізувати свої особистісні особливості, діагностувати рівень розвитку професійної самосвідомості та її компонентів. У творчій атмосфері арттерапевтичної роботи індивідуальність кожного студента виражається відкрито, спонтанно, природно, об'єктивуються професійно значущі якості й особливості майбутнього фахівця.

Перспективами подальших досліджень вважаємо вивчення питання щодо використання арттерапевтичних засобів майбутніми психологами у своїй професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан В. А. Арт-терапія як один із засобів естетотерапії в корекційно-педагогічній роботі дефектолога. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси, 2018. № 3. С. 23–28.
2. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. Київ, 2008. 1040 с.
3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
4. Зязюн І. Творчий учитель і педагогічна наука. Київ: Світло, 2000. № 3. С. 9–10.
5. Концепція «Нова українська школа» / упор. Л. Гриневич. Київ, 2016. 34 с.
6. Педагогічна психологія / за ред. Л. М. Проколієнко, Д. Ф. Ніколенка. Київ: Вища школа, 2003. 248 с.
7. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.
8. Щолокова О. П. Методика викладання світової художньої культури: підручник. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 288 с.
9. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. Київ, 2007. Т. 71. С. 3–8.
10. About The European Consortium for Arts Therapies Education URL: <http://www.ecarte.info/about> 14 (дата звернення: 01.03.2023).

REFERENCES

1. Bilan, V. A. (2018). Art-terapiia yak odyn iz zasobiv estetoterapii v korektsiino-pedahohichnii roboti defektoloha [Art therapy as a means of esthetic therapy in defectologist's correctional and pedagogical work]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu, Pedahohichni nauky*, 3, 23–28. [in Ukrainian].
2. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. *Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On Education"]*. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].
4. Ziaziun, I. (2000). *Tvorchyi uchytel i pedahohichna nauka [Creative teacher and pedagogical science]*, 3, 9–10. Kyiv: Svitlo. [in Ukrainian].
5. Hrynevych, L. (Ed.). (2016). *Kontseptsiiia «Nova ukrainska shkola» [The concept of "New Ukrainian School"]*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Prokoliienko, L. M. & Nikolenko, D. F. (Eds.). (2003). *Pedahohichna psykhohihiia [Educational psychology]*. Kyiv : Vyshecha shkola. [in Ukrainian].
7. Morozov, S. M. & Shkaraputa, L. M. (Eds.). (2000). *Slovnnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]*. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
8. Shchokolova, O. P. (2009). *Metodyka vykladannia svitovoi khudozhnoi kultury [Methodology of teaching world artistic culture]*. Kyiv : NPU im. M. P. Drahomanova. [in Ukrainian].
9. Yahupov, V. V., & Svystun, V. I. (2007). Kompetentnisnyi pidkhdid do pidhotovky fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity [Competence approach to specialists' training in the system of higher education]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia», Pedahohichni, psykhohohichni nauky ta sotsialna robota*, 71, 3–8. [in Ukrainian].
10. About The European Consortium for Arts Therapies Education. Retrieved from URL: <http://www.ecarte.info/about> 14.